

На заключній стадії завершується фіксація перебігу й результатів процесуальної чи слідчої дії, зокрема складається пояснення чи протокол, оформлюються результати застосування науково-технічних засобів. Так, отримання показань може супроводжуватися застосуванням засобів звуко-, відеозапису, а згідно зі ст. 18 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності¹ – відеозв'язку чи проведенням відеоконференції. Слід урахувувати те, що коли в законодавстві запитуючої чи запитуваної держави протокольна форма фіксації слідчої дії є обов'язковою, вона повинна бути дотримана.

Звісно, викладене не розв'язує всі проблеми щодо питань криміналістичного забезпечення міжнародної правової допомоги в кримінальних справах у формі проведення процесуальних і слідчих дій. Ця стаття скоріш акцентує увагу на необхідності опрацювання даної проблематики, що покликано сприяти підвищенню ефективності реалізації завдань кримінального судочинства в боротьбі з міжнародною злочинністю.

Я. А. Соколова, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Розглянуто особливості тактики проведення допиту під час розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України. Встановлено особливості тактики допиту свідків і підозрюваних, зокрема проведення допиту підозрюваних у вчиненні незаконного переправлення осіб через державний кордон України організованою злочинною групою.

Рассмотрены особенности тактики проведения допроса при расследовании незаконной переправки лиц через государственную границу Украины. Установлены особенности тактики допроса свидетелей и подозреваемых, в частности проведение допроса подозреваемых в совершении незаконной переправки лиц через государственную границу Украины организованной преступной группой.

Актуальність теми даного дослідження зумовлена тим, що в теорії криміналістики залишаються нерозробленими положення,

¹ Див.: Про ратифікацію Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють ...

які стосуються тактики проведення окремих слідчих дій при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон України, що є важливим для подальших наукових розробок і використання в слідчій практиці. Метою цього дослідження є визначення особливостей тактики проведення допиту в ході розслідування зазначеного виду злочинів.

Під час розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України залежно від того, яка слідча ситуація склалася на початковому етапі розслідування, для перевірки висунутих версій слідчий визначає черговість проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Для всіх слідчих ситуацій загальними будуть заходи, що застосовуються для виявлення очевидців учиненого злочину: 1) подвірно-поквартирні обходи для виявлення очевидців утримання незаконних мігрантів у певному приміщенні; 2) установлення водіїв транспортних засобів, що перевозили мігрантів територією України; 3) виявлення осіб, які були свідками незаконного перетинання державного кордону поза межами пропускних пунктів.

Ефективність розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України значною мірою залежить від своєчасного проведення слідчих дій. При розслідуванні цієї категорії злочинів найбільш характерними слідчими діями є: а) допит мігрантів; б) допит вербувальників; в) допит організаторів; г) допит провідників; г) огляд місця події (де були виявлені незаконні мігранти, місця їхнього тимчасового проживання); д) обшук за місцем проживання підозрюваного; е) вїмка; є) огляд предметів і документів, вилучених у незаконних мігрантів; ж) пред'явлення для впізнання; з) відтворення обстановки та обставин події; и) призначення судових експертиз, серед яких можливі: почеркознавча, технічна експертиза документів, портретна, трасологічна (експертиза слідів транспортних засобів, експертиза слідів ніг людини й взуття), експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів й ін.

Однією з першочергових та інформативних слідчих дій при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон України є допит. *Допит* – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини в певній справі. Допит є найбільш поширеним способом отримання доказів. Водночас допит – одна з найбільш складних слідчих дій, його проведення вимагає від слідчого високої загальної та професійної культури, глибокого знання психології людини. Мета допиту полягає в отриманні повних і об'єктивно відображуючих дійсність показань. Ці показання є джерелом доказів, а фактичні

дані, що містяться в них, – доказами¹. Допит проводиться з метою одержання свідчень від підозрюваних, тобто осіб, які безпосередньо організували та здійснили незаконне переправлення осіб, а також широкого кола свідків. Тактика допиту при розслідуванні незаконного переправлення осіб через державний кордон України відображається в його загальних положеннях². Особливість цієї слідчої дії полягає насамперед у предметі допиту, колі осіб, що можуть бути в справі підозрюваними (обвинуваченими), свідками, у способах їхнього виявлення, послідовності проведення допиту³.

Як свідки можуть бути допитані такі особи: 1) мігранти; 2) очевидці події; 3) особи, які затримували нелегальних мігрантів; 4) особи, що мешкають у селищах поряд з пунктом перетинання державного кордону; 5) особи, які знайомі з підозрюваним.

При розслідуванні будь-якого злочину, як і при незаконному переправленні осіб через державний кордон України, виникає потреба в допиті свідків. Свідок – людина, що була присутня при якій-небудь події, пригоді й особисто бачила що-небудь⁴; юридично незаінтересована в результаті справи особа⁵. Допит свідка розпочинається зі встановлення особи та з'ясування анкетних даних. Слідчий повідомляє свідка, у якій справі він викликаний, і попереджає про обов'язок розповісти все відоме йому в справі, а також про кримінальну відповідальність за відмову дати показання й за дачу завідомо неправдивих показань (ст. 167 КПК України). Згідно з кримінально-процесуальним законодавством (ст. 166–170 КПК України) свідок викликається до слідчого повісткою, допитується в місці провадження досудового слідства (у разі необхідності – у місці його перебування). Кожен зі свідків має бути допитаний окремо, при цьому слідчий повинен ужити заходів для того, аби свідки, викликані в одній справі, не могли спілкуватися між собою до

¹ Див.: Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. — [2-ге вид., перероб. і допов.]. — К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. — С. 104.

² Див.: *Богинский В. Е.* Рефлексивное управление при допросе : учеб. пособ. / В. Е. Богинский. — Х. : Юрид. ин-т, 1983. — 40 с.; *Коновалова В. Е.* Тактика допроса при расследовании преступлений / В. Е. Коновалова, А. М. Сербулов. — К. : НИО и РИО КВШ МВД УССР, 1978. — 112 с.; *Порубов Н. И.* Научные основы допроса на предварительном следствии / Н. И. Порубов. — [3-е изд., перераб.]. — Мн. : Выш. шк., 1978. — 176 с.; *Тертышник В. М.* Допрос на предварительном следствии : учеб. пособ. / В. М. Тертышник, С. В. Слинько, Ю. А. Николаенко. — Х. : Гриф, 1997. — 45 с.

³ Див.: *Васильев А. Н.* Тактика допроса при расследовании преступлений / А. Н. Васильев, Л. М. Карнеева. — М. : Юрид. лит., 1970. — С. 9–10.

⁴ Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — С. 1107.

⁵ Див.: Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. — К. : Юрид. думка, 2007. — С. 802.

закінчення допиту, оскільки вони можуть обмінятися думками, розповісти про відомі їм обставини, у результаті чого показання свідків можуть стати однотипними.

Допит має відбуватися з дотриманням належної обстановки й відповідної поведінки слідчого, оскільки це справляє на хід допиту великий вплив. Кожна людина (в особі свідка за кримінальною справою) має потребу в індивідуальному підході, тому завданням слідчого є створення сприятливої обстановки допиту.

Під час допиту слід з'ясувати, якою інформацією володіє допитувана особа, була вона очевидцем злочину чи дізналася про подію від інших осіб. Питання, що з'ясовуються при допитах свідків, мають бути спрямовані на отримання відомостей про подію злочину, дії підозрюваного, що передували вчиненню злочину, та способи приховування злочину. Доцільно допитати родичів, знайомих, сусідів підозрюваних осіб – вони найбільш поінформована категорія свідків, оскільки знають їхній спосіб життя, коло знайомих, можливі поїздки.

У зв'язку з тим, що основними свідками із зазначеної категорії кримінальних справ є мігранти або особи без громадянства, повторне проведення з ними слідчих дій може викликати певні труднощі, тому первинні допити та інші слідчі дії з їхньою участю потрібно проводити якнайповніше, своєчасно вирішувати питання надання й оплати перекладачів, адвокатів. Слід зазначити, що при допиті мігрантів, серед яких є особи, що не володіють українською мовою, повинен бути присутній перекладач. Допит бажано проводити з урахуванням менталітету та релігійних традицій допитуваної особи.

Під час допиту необхідно з'ясувати такі питання:

1. Які документи оформлювалися для в'їзду в Україну або транзиту через її територію?
2. Чи знайомий він з підозрюваним? Де, коли, за яких обставин відбулося знайомство? Що йому відомо про осіб, які організували незаконне переправлення осіб через державний кордон України?
3. Як встановлювався контакт між ним та організаторами незаконного переправлення осіб через державний кордон: листування, звичайний телефон, мобільний телефон, електронна пошта?
4. Який характер взаємовідносин з підозрюваним?
5. До кого він звертався с проханням виготовити документи?
6. Хто займався виготовленням цих документів?
7. Хто сприяв в'їзду в Україну, перебуванню на її території або транзиту через країну?
8. Це була одна особа або декілька, у чому виявилось сприяння?
9. Хто здійснював їх переправлення, куди й до кого прямували?
10. Коли, у якому місці (у якому пункті пропуску), з якою метою, у який спосіб (пішки, з використанням транспортних засобів, тайників) перетинався кордон?

11. Скільки часу він знаходиться на території України?
12. Чи робилися раніше спроби перетинання кордону?
13. Яку суму й кому він заплатив за перетинання кордону?
14. У якому приміщенні та протягом якого часу він перебував на території України? Хто надав житло, їжу?
15. Скільки осіб збиралося перетинати кордон?
16. Які технічні засоби використовувались при перетинанні кордону, кому вони належали?
17. Чи використовувався транспортний засіб? Який саме та кому він належав?

Допит підозрюваного в справах про незаконне переправлення осіб через державний кордон України є однією з найважливіших першочергових слідчих дій, оскільки він проводиться негайно після затримання підозрюваного або не пізніше 24 годин після затримання (ст. 107 КПК України). Це має велике тактичне значення, оскільки особа, яка підозрюється у вчиненні злочину на момент затримання, перебуває в певному психологічному розгубленні й не встигла визначити лінію своєї поведінки, продумати пояснення.

Особа, що вчинила злочин, завжди є носієм важливої інформації, хоч би в якому процесуальному статусі вона не перебувала. Кримінально-процесуальний закон (ст. 43¹ КПК України) визнає підозрюваним особу, затриману по підозрінню у вчиненні злочину, а також особу, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого. У ст. 73 КПК України йдеться про те, що підозрюваний має право давати показання з приводу обставин, що стали підставою для його затримання або застосування запобіжного заходу, а також з приводу всіх інших відомих йому обставин у справі. При цьому слідчий має повідомити підозрюваного, у вчиненні якого злочину він підозрюється.

Труднощі допиту підозрюваного полягають у тому, що слідчий не має до початку допиту достатніх даних про особу підозрюваного й сукупності доказів, які можна використовувати під час допиту. Метою допиту підозрюваного є встановлення даних про його дії до вчинення злочину, під час учинення та після нього, отримання даних, що деталізують його показання. Для цього слід з'ясувати дані про взаємини підозрюваного й потерпілого, про те, де перебувала підозрювана особа під час вчинення злочину.

Можна виділити дві найбільш типові ситуації допиту підозрюваного: 1) підозрюваний у вчиненні злочину дає правдиві показання та визнає себе винним (допит у безконфліктній ситуації); 2) допитуваний заперечує факт вчинення ним злочину, дає завідомо неправдиві показання чи відмовляється від дачі показань (допит у конфліктній ситуації). При цьому обрання тактичних прийомів при допиті підозрюваного залежить від того, яка ситуація склалася на допиті. У першій ситуації тактичні завдання

особи, що проводить допит, полягають у з'ясуванні й фіксуванні показань допитуваного, їхній деталізації. При цьому вони мають бути підтверджені іншими доказами у кримінальній справі. Особа, що проводить допит, має стежити за тим, аби не зробити ситуацію допиту конфліктною, не спровокувати своїми діями, поведінкою конфлікт із допитуваним¹.

Основними тактичними прийомами в безконфліктній ситуації є вміння вислухати вільну розповідь допитуваного; правильне поставлення уточнювальних, пояснювальних, додаткових і контрольних питань, спрямованих на конкретизацію та деталізацію показань, що перешкоджають зміненню їх на неправдиві; з'ясування даних для перевірки вже відомих фактів; отримання нових відомостей.

Допит підозрюваних у більшості випадків має конфліктний характер, найчастіше допитуваний протидіє працівникам дізнання (слідства) у встановленні істини. При проведенні допиту підозрюваних, які заперечують свою причетність до вчинення злочину, досить важливим є створення в ході допиту в підозрюваного враження про те, що слідчому все відомо про злочинний характер діяльності винних, і поступове підведення підозрюваного до необхідності співпрацювати з правоохоронними органами. Для цього під час допиту доцільно використовувати лише окремі ретельно відібрані фрагменти протоколів допитів свідків, інших підозрюваних. У такий спосіб у підозрюваного складатиметься враження про те, що всі обставини його злочинної діяльності встановлено до дрібних подробиць².

При допиті підозрюваних осіб слід з'ясувати такі питання:

1. Як здійснювалося (у якій спосіб) переправлення осіб через державний кордон України?
2. З ким була досягнута домовленість про переправлення осіб через державний кордон?
3. Чи має підозрюваний приятельські, ділові зв'язки з працівниками митних органів, якщо так, то які й з ким?
4. Який склад злочинної групи, розподіл ролей між її учасниками.
5. Скільки осіб брали участь у переправленні осіб, роль кожного з них?
6. Хто, де і коли зустрічав мігрантів?
7. Протягом якого часу здійснюється незаконне переправлення осіб через державний кордон України?
8. Чи знайомий він з незаконними мігрантами?

¹ Див.: Баев О. Я. Тактика следственных действий : учеб. пособ. / О. Я. Баев. — Воронеж : НПО «МОДЭК», 1995. — С. 117.

² Див.: Журавлев С. Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования : науч.-практ. пособ. / С. Ю. Журавлев, А. М. Пигаев. — М. : Юрлитинформ, 2006. — С. 137.

9. Як виходили на контакт із мігрантами, хто їх «поставляв»?

10. Чи здійснювалося документальне оформлення переправлення осіб через державний кордон (виготовлення фальшивих паспортів, віз)?

11. Хто займався виготовленням фальшивих документів?

12. Хто надавав квартиру для тимчасового проживання мігрантів?

13. Як здійснювалася оплата за незаконне переправлення осіб?

14. Хто надавав транспортні засоби для перевезення мігрантів?

Ураховуючи те, що незаконне переправлення осіб через державний кордон України в основному здійснюється групою осіб або організованими злочинними формуваннями, при допиті підозрюваного слідчому необхідно зосередити свою увагу на виявленні й викритті всіх членів таких груп, що брали участь у вчиненні злочину на кожній його стадії (в'їзду, перебування, транзиту). Під час підготування до допиту слідчому слід ураховувати роль підозрюваного у вчиненні злочину, особисті риси підозрюваного, наявні докази його участі у вчиненні злочину. Зміна позиції одного або декількох членів злочинної групи стосовно своїх свідчень неминуче впливатиме на решту членів. Тому важливо, аби допит проводився за умови ізоляції членів злочинної групи один від одного. Бажаючи допитувати якомога більшу кількість співучасників за тими самими фактами, що цікавлять слідство. Така тактика допиту заважатиме членам злочинної групи попередньо узгоджувати свої свідчення¹. Результативність допиту в конфліктній ситуації залежатиме від повноти зібраної інформації про вчинене незаконне переправлення осіб через державний кордон України та правильного обрання й використання тактичних прийомів.

У разі вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України організованою групою проведення допиту підозрюваних осіб матиме свої особливості. Після виявлення та арешту організатора злочинної групи бажано ізолювати його від усіх співучасників, позбавити можливості спілкуватися з іншими членами групи. При вирішенні питання, кого першим з групи допитувати в справі, необхідно орієнтуватися на тих співучасників, які швидше за все дадуть більш правдиві показання про дії інших осіб або злочинної групи в цілому. Правдиві показання організатора групи завжди дають добрі результати для розслідування справи, оскільки організатор злочинної групи знає всю злочинну діяльність багатьох її членів. Проте за загальним правилом прийнято допитувати не організатора зло-

¹ Див.: Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань (використання психологічних знань у протидії організованій злочинності) : наук.-практ. посіб. / за ред. Я. Ю. Кондратьєва, С. Д. Максименка, Б. В. Романюка. — К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. — С. 248.

чинної групи, а співучасника, який вчинив менш тяжкий злочин, або члена групи, який був з ким-небудь зі співучасників у конфлікті. Від цих осіб можна швидше отримати правдиві свідчення. У той самий час слід мати на увазі, що в злочинній групі може бути відпрацьовано варіант на випадок провалу. Так, у деяких випадках один із членів злочинної групи може взяти всю вину на себе, аби вигородити інших. Інші співучасники також перекладають вину на нього. Саме тому під час допиту потрібно застосовувати такий тактичний прийом, як деталізація показань стосовно кожного співучасника¹.

Під час допиту організаторів злочинної групи слід з'ясувати: 1) у кого виник задум організації злочинної групи, за яких обставин; 2) яка злочинна діяльність планувалась; 3) епізоди та учасники злочинної діяльності; 4) чи брав організатор безпосередню участь у вчиненні злочинів; 5) які способи використовувалися при вчиненні злочинів; 6) яка структура злочинної групи, засоби конспірації, засоби й способи зв'язку; 7) яка матеріально-технічна оснащеність групи; 8) способи залучення в злочинну групу нових членів; 9) чи мають місце корумповані зв'язки в державних та інших структурах; 10) яким чином отримували злочинні доходи, спосіб розподілу цих доходів серед членів злочинної групи; 11) чи мали місце конфліктні стосунки в групі, яка система покарань тощо².

Для отримання достовірних і об'єктивних показань під час допиту необхідно використовувати науково-обґрунтовані тактичні прийоми з урахуванням усіх обставин справи, особи допитуваного та виду злочину.

¹ Див.: Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань ... — С. 163–164.

² Див.: Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / под ред. Т. В. Аверьяновой и Р. С. Белкина. — М. : Новый Юрист, 1997. — С. 358–359.